

Głuszkowski M., 2013, *Wpływ postawy wobec języka na charakter kontaktu językowego. Na przykładzie sytuacji językowej dzieci i młodzieży z Polskiego Centrum Kulturalnego w Stryju (Ukraina)*, w: J. Mędelska, E. Titarenko (red.), *Dialog kultur. Języki wschodniostowiańskie w kontakcie z polszczyzną i innymi językami europejskimi*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, s. 21-32.

Michał Głuszkowski
Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń

WPŁYW POSTAW WOBEC JĘZYKA NA CHARAKTER KONTAKTU JĘZYKOWEGO. NA PRZYKŁADZIE SYTUACJI JĘZYKOWEJ DZIECI I MŁODZIEŻY Z POLSKIEGO CENTRUM KULTURALNEGO W STRYJU (UKRAINA).

Punktem wyjścia do przedstawionych w niniejszym artykule rozważań jest założenie o istotnej roli postaw wobec języka na ostateczną postać kontaktu językowego. Samo stwierdzenie wpływu procesów zachodzących w dwujęzycznych społecznościach na zjawiska fonetyczne lub składniowe w używanych równolegle językach L_1 i L_2 nie wystarcza do wyczerpującego opisu tych relacji. Analiza przemian strukturalnych w ramach systemów językowych funkcjonujących w warunkach bilingwizmu oparta jest na materiale językowym, a podstawowa trudność wiąże się ze spełnieniem kryterium jego reprezentatywności, co pozwoliłoby na stworzenie korpusu stanowiącego podstawę badań. Możliwe jest wówczas zastosowanie narzędzi statystycznych, np. w celu ukazania skali poszczególnych przejawów interferencji, a w wypadku analiz diachronicznych także tendencji zmian w sytuacji kontaktu językowego. Analiza czynników pozajęzykowych oznacza wejście na pole badawcze dyscyplin społecznych – przede wszystkim socjologii, która choć należy do nauk nomotetycznych, nie formułuje praw bezwzględnych i bazuje w dużym stopniu na trudnych do zmierzenia danych, spośród których szczególnie niewdzięcznym przedmiotem badań są zjawiska należące do sfery wartości, ponieważ ich opis dokonuje się na podstawie bardziej lub mniej wyraźnych deklaracji samych badanych oraz obserwacji badacza. Zastosowanie metod jakościowych, a także możliwość świadomego ukrywania prawdziwych postaw przez przedstawicieli badanej społeczności, choćby z obawy przed stygmatyzacją grup mniejszościowych, sprawiają, że analiza pozajęzykowych uwarunkowań bilingwizmu obarczona jest dużym ryzykiem błędu.

Pomimo trudności analiza postaw wobec języka nie jest niemożliwa. Wręcz przeciwnie, zarówno w opracowaniach o charakterze teoretycznym, w tym również w klasycznych tekstach twórców metodologii badań bilingwizmu – Uriela Weinreicha, Einara Haugena, Charlesa Fergusona i Joshui Fishmana, a także w starszych i nowszych pracach stanowiących praktyczne analizy kontaktu językowego, znajdziemy potwierdzenie założenia o ważnej roli czynników pozajęzykowych dla ostatecznego kształtu dwujęzyczności. Ponieważ jednak teoria badań postaw wobec języka (języków) w warunkach kontaktu językowego nie została dotychczas precyzyjnie sformułowana, warto dokonywać prób jej zastosowania w praktyce w różnorodnych sytuacjach społecznych, co umożliwi dalszy rozwój tej metodologii. Jak już wspomnieliśmy, podstawowe problemy badawcze związane są z gotowością opisywanej społeczności dwujęzycznej do współpracy i szczerego wyrażania swoich postaw wobec używanych przez nią języków oraz świata wartości, w którym funkcjonuje, a także z możliwością weryfikowania informacji zdobywanych przez badacza. Niezwykle istotny jest więc jego dobry kontakt z badaną grupą i przynajmniej częściowe uczestniczenie w jej życiu codziennym.

W związku ze złożonością teorii badań wartości symbolicznych oraz postaw celowe jest wyjaśnienie jej najważniejszych założeń. Najczęściej problem symbolicznego znaczenia języka poruszany jest przez wielu badaczy w kontekście narodotwórczej roli języka, będącego jednocześnie nośnikiem tradycji i kultury. Już w stanowiącej fundament współczesnych badań nad dwujęzycznością pracy *Languages in contact. Findings and problems* U. Weinreicha odniesienie do symbolicznej wartości języka odegrało niezwykle ważną rolę. Twórca teorii kontaktów językowych w wielu miejscach pisał o „lojalności językowej” (*language loyalty*), rozumianej jako pozytywnie nacechowana emocjonalna ocena języka przez jego użytkowników, która ma wpływ na ich działania jako grupy. Zjawisko to nie zostało dokładnie scharakteryzowane, ale jego definicję można wyprowadzić z przedstawionej przez U. Weinreicha analogii do postawy społeczeństwa wobec przynależności narodowej:

lojalność językowa odnosi się do języka w takim stopniu, w jakim nacjonalizm dotyczy narodowości¹ [1963²: 99].

Pojęcie „postawy” (*attitude*) nie zostało w tym kontekście użyte wprost, ale opisane w *Languages in contact* relacje między społecznością a używanym przez nią językiem odpowiadają definicji podanej przez Stefana Nowaka

ogółu względnie trwałych dyspozycji do oceniania danego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie towarzyszących tym emocjonalno-oceniającym dyspozycjom, względnie trwałych przekonań o naturze i własnościach tego przedmiotu, i względnie trwałych

¹ Tłum. własne.

² Pierwsze wyd. 1953.

dyspozycji do zachowania się wobec tego przedmiotu” [por. Weinreich 1963: 99-101; Nowak 1973: 23].

Dlatego też symboliczne znaczenie języka wynika wprost ze stosunku, jaki ma do niego posługująca się nim społeczność. Język może pełnić funkcję symbolu grupy, a jego rola w systemie wartości kulturowych danej społeczności często stanowi ważny czynnik powstrzymujący interferencję. Wspólnota, która przywiązuje dużą wagę do swojego języka, będzie dążyła do powstrzymania interferencji w tym systemie. Przejawianiu lojalności językowej sprzyja przekonanie grupy o własnej wartości [Weinreich 1963: 101-102]. Mogą być różne przyczyny takiego stanu rzeczy. W przedstawionej przez Ch. Fergusona analizie sytuacji kontaktu językowego, w którym funkcjonują wyraźnie zhierarchizowane dwa kody komunikacyjne – „wysoki” i „niski”, takiemu uszeregowaniu towarzyszy np. powszechne przekonanie, że odmiana nadrzędna lepiej nadaje się do wyrażania bardziej złożonych myśli, jest piękniejsza i lepiej zorganizowana [1959: 330]. Opis tego typu wartościowania wymaga odniesienia do wprowadzonego do socjologii przez Maxa Webera pojęcia prestiżu, które również jest trudne do zdefiniowania. Znaczenie tego terminu jest zbliżone do takich pojęć jak m.in.: respekt, szacunek, uznanie, poważanie [Reszke 2000: 201]. Prestiż traktowany jest często w kategoriach postawy społecznej [por. Wejland 1983: 18; Hillmann 2007: 701]. Co ważne, ma ona zarówno nadawców, jak i odbiorców – polega „na okazywaniu przez jednych, a odbieraniu przez innych symbolicznych zachowań w ramach pewnego porządku prestiżowego” [Reszke 2000: 202].

Na wieloraką naturę prestiżu zwracał uwagę Andrzej P. Wejland. Jego zdaniem ma on charakter zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej postawy społecznej [Wejland 1983: 44]. Wysoki prestiż wewnętrzny danego języka sprawia, że jest on ceniony w ramach używającej go społeczności, ale na zewnątrz może spotykać się z oceną obojętną lub ujemną, co dotyczy często społeczności mniejszościowych. Na przykład dla wspólnot emigranckich język ojczysty stanowi ważny element systemu wartości grupowych, ale w oczach otoczenia nie odgrywa większej roli. O wysokim prestiżu zewnętrznym możemy mówić, kiedy dany język jest ceniony przez wiele grup (na ogół towarzyszy mu także wysoka ocena wewnątrz użytkującej go społeczności), np. język angielski lub hiszpański. Należy również wziąć pod uwagę wymiar jawności i skrytości prestiżu. Ocena języka o jawnym prestiżu jest ogólnie znana w danym społeczeństwie, np. języka rosyjskiego w Rosji. Z kolei prestiż ukryty ma znaczenie tylko dla określonej wspólnoty, podczas gdy inne grupy nie mają tej świadomości³ [Głuszkowski 2009: 74-80].

Prestiż nie jest wartością stałą, ponieważ jest nieustannie kształtowany przez zespół czynników społecznych, ekonomicznych i historyczno-politycznych [por. Zieniukowa 2003: 80].

³ W zdecydowanej większości przypadków jest to prestiż wewnętrzny. Może dotyczyć społeczności mniejszościowych, które z różnych względów nie zdradzają swoich pozytywnych postaw wobec języka ojczystego.

Wzrostowi oceny związanych z językiem wartości społeczno-kulturowych będzie na ogół towarzyszyć wzrost prestiżu danego kodu komunikacyjnego, np. wskutek działań o charakterze rewitalizacyjnym w stosunku do danej kultury (por. *Ibidem*: 85-91; Skuttnab-Kangas 1977: 192 i in.).

Opisane pojęcia postawy, prestiżu i lojalności językowej ściśle ze sobą korespondują i choć nie są synonimami, często na zasadzie skrótu myślowego stosuje się je zamiennie. Należą one do przestrzeni symbolicznej, a ich szczegółowa charakterystyka była uzasadniona ich wpływem na jak najbardziej realne zachowania dwujęzycznych jednostek i społeczności, przede wszystkim na wybór jednego z kodów w konkretnej sytuacji komunikacyjnej i ogólną sumę interferencji w każdym z kontaktujących się języków. Zarówno jednostki, jak i grupy dokonują świadomej lub nieświadomej kalkulacji zysków i strat, do których może doprowadzić wybór języka L_1 lub L_2 w konkretnej sytuacji komunikacyjnej. Przywiązani do języka ojczystego przedstawiciele grup mniejszościowych przeciwstawiają wartości wewnątrzgrupowe otwartym korzyściom, m.in. ekonomicznym, płynącym z posługiwania się językiem otoczenia [Weber, Werner 2005: 157-158; Głuszkowski 2011: 95]. Podczas analizy tego typu decyzji pomocna jest stosowana w wielu dyscyplinach humanistycznych teoria racjonalnego wyboru służąca wyjaśnianiu działań aktorów życia społecznego, którzy dążą do osiągnięcia maksymalnych korzyści przy minimalnych kosztach, stosując dostępne w danych warunkach środki lub dostosowują cele do posiadanych środków [Jasińska-Kania 2006: 135]. W wielojęzycznych wielokulturowych społeczeństwach wybór języka ma często poważne społeczne konsekwencje, o czym wiedzą uczestnicy sytuacji komunikacyjnych. Dlatego nierzadko, np. dla osiągnięcia oczekiwanych korzyści w postaci awansu społecznego, przedstawiciele mniejszości mogą odrzucać język ojczysty nie tylko w kontaktach z osobami spoza grupy, ale także w komunikacji wewnątrzgrupowej, choćby kładąc nacisk na nauczanie dzieci języka większości kosztem własnego, aby ułatwić im funkcjonowanie w otoczeniu większościowym. W efekcie może to prowadzić do całkowitego porzucenia języka mniejszości i jego zaniku.

Przedstawione założenia teoretyczne, przy uwzględnieniu wielowymiarowości i złożoności relacji postawy, zostaną skonfrontowane z konkretnym przypadkiem badawczym – sytuacją językową dzieci i młodzieży korzystających z Polskiego Centrum Kulturalnego im. Kornela Makuszyńskiego w Stryju na Ukrainie, gdzie autor niniejszego artykułu współprowadził⁴ zajęcia w ramach letniej szkoły polskiego języka i kultury w sierpniu 2007 r. Prowadzona przez nauczycieli z Polski letnia szkoła nie była pierwszym polskim przedsięwzięciem kulturalno-oświatowym w

⁴ Wraz z Marią Głuszkowską i Adamem Znamierowskim.

stryjskim centrum. Wpisała się ona w trwającą już wówczas od kilku lat tradycję kilkunastodniowych letnich szkół, podczas których miejscowi nauczyciele języka polskiego przy pomocy skupionych w tym ośrodku studentów prowadzili zajęcia propagujące polską kulturę i język. Ze względu na oczekiwania kierownictwa Polskiego Centrum Kulturalnego oraz zapisanych na zajęcia młodych stryjank, staraliśmy się nie burzyć utartego porządku tamtejszych letnich szkół. Modyfikacji i wzbogaceniu uległa natomiast treść kursu. Ponieważ oprócz zajęć odbywających się w salach lekcyjnych w budynku centrum, program obejmował także zajęcia na zewnątrz – m.in. gry i zabawy ruchowe, a także wycieczki, np. do muzeum, możliwe było nawiązanie z młodymi uczestnikami zajęć wielostronnego kontaktu, który bynajmniej nie ograniczał się do klasycznej relacji nauczyciel-uczeń. W ten sposób autor miał możliwość konfrontacji danych uzyskanych w ramach badań socjolingwistycznych z prowadzoną równoległe obserwacją uczestniczącą⁵.

W zajęciach letniej szkoły trwających od 1 do 18 sierpnia 2007 brało udział 25 osób – 14 dziewcząt i 11 chłopców w wieku od 10 do 20 lat (najliczniej reprezentowana była grupa wiekowa 12-16 lat). W zajęciach regularnie uczestniczyło 18 młodych stryjank, którzy stanowili podstawową grupę informatorów dla opisywanego badania. Pozostałe osoby przychodziły na zajęcia sporadycznie, ale ich zachowania i preferencje językowe również były brane pod uwagę w analizie [zob. Глушковски 2007: 206-207]. Badanie zostało przeprowadzone przy pomocy kwestionariusza ankietowego wypełnianego samodzielnie przez uczestników letniej szkoły. Kwestionariusz został przygotowany w języku polskim⁶, ale odpowiedzi można było udzielać zarówno po polsku, jak i po ukraińsku. Ankieta zawierała krótką metryczkę oraz 16 pytań otwartych i półotwartych dotyczących m.in. sytuacji językowej respondentów i ich rodzin, wyborów języka w określonych sytuacjach komunikacyjnych, wiedzy na temat polskiej i ukraińskiej historii oraz kultury, poczucia przynależności narodowej, a także uczestnictwa w działalności Polskiego Centrum Kulturalnego w Stryju. Wypowiedzi pisemne i ustne naszych informatorów stanowiły źródła materiału dla analizy lingwistycznej.

Zgodnie z prowadzoną przez stryjską placówkę polityką otwartości, w proponowanych przez nią formach aktywności mogą uczestniczyć nie tylko członkowie rodzin osób oficjalnie zrzeszonych w Towarzystwie Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej, którego oddziałem jest Polskie Centrum Kulturalne w Stryju, ale również osoby z zewnątrz, także te, które nie mają polskich krewnych. Otwarcie na ukraińskich mieszkańców Stryja i okolic jest związane z jednej strony z

⁵ Wyniki badań były także weryfikowane w oparciu o relacje Anny Znamierowskiej, nauczycielki języka polskiego pracującej w Polskim Centrum Kulturalnym w Stryju w latach 2006-2007 oraz polskich wolontariuszy prowadzących zajęcia w trakcie letniej szkoły w sierpniu 2008 r.

⁶ W wypadku jakichkolwiek wątpliwości odnośnie znaczenia pytań i poleceń, wyrażanych przez osoby przejawiające niższy poziom kompetencji w zakresie polszczyzny, ich znaczenie było wyjaśniane przez autora w języku ukraińskim lub rosyjskim.

komercyjną działalnością centrum, z drugiej zaś – z chęcią zdobycia przychylności lokalnych władz poprzez wykazanie, że ośrodek jest instytucją powszechnie użyteczną, a z jego działań korzystają nie tylko Polacy [Ibidem: 205]. W związku z tym, zarówno w lekcjach polskiego prowadzonych w trakcie roku szkolnego, jak i w zajęciach letnich szkół polskiego języka i kultury, uczestniczyli nie tylko młodzi ludzie wywodzący się z polskich rodzin, ale także ich ukraińscy koledzy. Zdarzyło się jednak tak, że w zajęciach letniej szkoły w sierpniu 2007 r. brali udział wyłącznie chłopcy i dziewczęta z rodzin mniej lub bardziej otwarcie deklarujących przynależność do narodowości polskiej lub posiadających w drugim lub trzecim pokoleniu co najmniej jednego członka najbliższej rodziny o polskich korzeniach. Badaniem zostali objęci wszyscy uczestnicy zajęć, choć oczywiście nie da się postawić znaku równości pomiędzy sytuacją językową dzieci funkcjonujących w rodzinie, w której kilka osób mówi na co dzień po polsku a ich rówieśnikami, którzy poza centrum kulturalnym rozmawiają po polsku jedynie sporadycznie z babcią lub dziadkiem. Przyjęte kryterium przynależności do charakteryzowanej społeczności językowej zostało podyktowane kilkoma czynnikami. Przede wszystkim brak jednoznacznych i bezdyskusyjnych wyznaczników polskości, zwłaszcza w młodym pokoleniu. Jedynym oficjalnym kryterium jest przynależność do wspomnianego już Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej. Należy jednak do niego jedynie ok. 350 osób, podczas gdy w około siedemdziesięcioletnim Stryju i jego okolicach ludności polskiego pochodzenia jest znacznie więcej [por. Kowalik 2004; Kulik 2006: 7; Głuszkowski 2012: 407]. Poza tym od 1939 r., kiedy Polska bezpowrotnie utraciła te ziemie, dokonała się kilkukrotna wymiana pokoleń, w wyniku której liczba homogenicznych polskich rodzin uległa bardzo silnej redukcji. Gdybyśmy więc chcieli skupić się na przedstawicielach młodego pokolenia pochodzących z jednolitych etnicznie polskich domów, analiza musiałaby ograniczyć się do kilku-kilkunastu osób.

Wszyscy młodzi ludzie objęci badaniem byli dwu- lub wielojęzyczni. Oprócz języka ukraińskiego, który jest dla nich pierwszym i podstawowym narzędziem komunikacji, a w związku z tym – kodem, w zakresie którego przejawiają najwyższą kompetencję, dzieci i młodzież w Polskim Centrum Kulturalnym w Stryju posługują się polszczyzną literacką i/lub jej lokalnym wariantem. Ponadto wiele osób znało także rosyjski, zwłaszcza w starszej grupie badanych, wśród uczniów szkół ponadpodstawowych i studentów. Dzięki szkolnej nauce języka angielskiego, możemy mówić także o powszechnej znajomości tego kodu wśród uczestników letniej szkoły, ale należy podkreślić, że zaledwie kilka osób posługiwało się nim na poziomie zbliżonym do pozostałych wymienionych języków. Jednak choć poziom znajomości poszczególnych języków w badanej przez nas społeczności był zróżnicowany, we wszystkich kontaktujących się systemach

zachodziło zjawisko interferencji, przy czym jej źródłem był zarówno najlepiej opanowany język ukraiński, jak i znany na poziomie szkolnego przedmiotu angielski.

W przedstawionej przez U. Weinreicha typologii czynników zwiększających i zmniejszających zakres interferencji najważniejsze miejsce zajmuje lojalność językowa [Weinreich 1963: 64-65]. Czynnikiem ten jest ściśle związany z systemem wartości, postawami i prestiżem poszczególnych kodów. Jak badani odnoszą się do używanych przez siebie języków? Ukraiński jest językiem państwowym, a na zachodniej Ukrainie także podstawowym narzędziem komunikacji. Zarówno wśród objętej badaniem grupy, jak i w ich otoczeniu, język ten cieszy się wysokim jawnym prestiżem. Rozróżnienie wewnętrznego i zewnętrznego prestiżu jest w tym wypadku bezzasadne, ponieważ nawet jeśli w rosyjskojęzycznych regionach Ukrainy lub za granicą język ukraiński cechuje niższy prestiż niż wśród młodych stryjank, ewentualne negatywne oceny nie mają wpływu na ich preferencje.

Bardziej skomplikowany jest status języka polskiego. W gronie badanych występuje tylko jeden rodzaj postawy wobec polszczyzny – jednoznacznie pozytywna, połączona z wysokim prestiżem. Jest to obecnie prestiż jawny, zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny, ponieważ polszczyzna jest ceniona z jednej strony jako język przodków i ważny element składowy tożsamości rodzin odczuwających przynależność do narodowości polskiej, a z drugiej – jako oficjalny język sąsiedniego kraju, co otwiera przed władającymi nim osobami wiele możliwości, np. związanych z wyjazdami w celu zdobycia wykształcenia, turystycznymi, zarobkowymi lub znalezienia ciekawej pracy na Ukrainie. Jednak w pokoleniu rodziców i dziadków badanych przez nas osób postawy wobec języka polskiego i związane z nimi zachowania językowe nie były aż tak jednoznaczne. W epoce sowieckiej wiele osób obawiało się mniej lub bardziej dotkliwych (w zależności od okresu) represji i ukrywało swoje polskie pochodzenie. Choć strach przed prześladowaniami ze strony władz i służb bezpieczeństwa bezpośrednio określał jedynie zewnętrzny prestiż polszczyzny, miał on niebagatelny wpływ na funkcjonowanie tego języka na radzieckiej Ukrainie. Postawa otoczenia wobec danego kodu spowodowała, że przestał on być w ogóle brany pod uwagę w wyborze języka w sytuacjach komunikacyjnych, w których uczestniczyły osoby z zewnątrz. Pośrednio stan ten odbił się również na wyborze języka w komunikacji wewnątrzgrupowej, ponieważ według relacji członków rodzin młodych ludzi objętych naszym badaniem mówienie po polsku stało się swoistym tabu, co z kolei wpłynęło na obniżenie także wewnętrznego, ukrytego prestiżu polszczyzny. Dlatego niejednokrotnie okazywało się, że uczestnicy zajęć letniej szkoły i regularnych całorocznych lekcji polskiego w Polskim Centrum Kulturalnym w Stryju powracali do języka, w którym kilkadziesiąt lat wcześniej porozumiewali się ich dziadkowie, ale którego, z opisanych powyżej przyczyn, nie znali ich rodzice.

Znajomość pozostałych dwóch języków – rosyjskiego i angielskiego – dotyczyła jedynie części badanych, a analiza ich statusu nie stanowiła podstawowego przedmiotu badania, w związku z czym ograniczymy się w ich przypadku jedynie do kilku ogólnych uwag. Obydwa te języki cieszyły się wysokim prestiżem w oczach naszych informatorów. Choć rosyjski nie jest językiem codziennej komunikacji na zachodniej Ukrainie, dzieci i młodzież znają go jako język podobny pod względem strukturalnym do ukraińskiego, a także z nauki w szkole oraz z mediów, muzyki, filmów. Ze względu na rolę, jaką ruszczyzna odgrywa w całej przestrzeni postradzieckiej, nawet jeśli nie jest lubiana w ukraińskojęzycznych zakątkach Ukrainy, jest tam traktowana jako ważny środek komunikacji o wysokim prestiżu (przynajmniej zewnętrznym). Angielski, jako język o zasięgu ogólnoswiatowym, również jest obecny w sferze kultury, a o jego wysokim prestiżu w oczach uczestników letniej szkoły decydowała także świadomość jego znaczenia w świecie polityki i ekonomii.

Ponieważ podczas badań zebrany został przede wszystkim materiał pozwalający na analizę interferencji w polszczyźnie młodych stryjjan, jako ilustracja do naszych rozważań na temat oddziaływania postaw wobec języka na charakter kontaktu językowego zostaną przytoczone przykłady obcych wpływów w języku polskim. Były one widoczne na różnych poziomach strukturalnych polszczyzny. Obecność odchyłeń od norm literackiego języka polskiego w zakresie fonetyki była w dużej mierze związana z zaawansowaniem w nauce języka polskiego na zajęciach prowadzonych w stryjskim ośrodku. W mowie informatorów uczestniczących regularnie w odbywających się kilka razy w tygodniu lekcjach praktycznie nie dało się zauważyć różnic w stosunku do języka używanego w Polsce, podczas gdy pozostali badani realizowali polskie spółgłoski miękkie *ć, ś, ź, ż* jako *t', s' (s), z', ʒ'*, np. *b'enʒ'e, v'ez'm'e, t'asto, v Pšem'yslu* [Глушковски 2007: 207]. Przyczyną takiego stanu rzeczy może być wpływ języka ukraińskiego, a także kontakt z regionalną, południowo-wschodnią polszczyzną starszego pokolenia stryjjan. W zakresie wokalizmu zwraca uwagę m.in. redukcja po miękkich spółgłoskach *e > i (i^e)*, np. *v'elk'ej > v'elkij*, a po twardych *e > y (y^e)*, np. *oček'uje > očyk'uje* [por. Ibidem: 208].

Interferencja gramatyczna ma zróżnicowany charakter. Obejmuje ona m.in. zmiany kategorii gramatycznych, np. *g'imn'azjum* pod wpływem ukr. *гімназія* występuje w rodzaju żeńskim. Innym przykładem jest substytucja morfemów powodująca powstawanie hybrydalnych polsko-ukraińskich konstrukcji, np. *b'ułam* (por. pol. *byłam*, ukr. *була*). Wpływy ukraińskie zaznaczają się także w zakresie fleksji, np. w odmianie rzeczowników – nazwa polskiej miejscowości Nozdrzec, do której uczestniczące w różnorodnych działaniach centrum dzieci i młodzież wybrali się na wycieczkę, w miejscowniku lp. przyjmowała końcówkę *-e*, typową w tym

wypadku dla ukraińskiego paradygmatu: *v Nozdž'ece* (por. pol. *w Nozdrzcu*, ew. *w Nozdrzecu*). W zarejestrowanym materiale językowym wystąpiły także kalki gramatyczne, np. składniowe: forma trybu przypuszczającego *ž'eby b'ylam* (por. pol. *żebym była*) powstała w wyniku skopiowania element po elemencie ukraińskiej konstrukcji *щоб я була* (por. *щоб > ž'eby*, *я була > b'ylam*) [Ibidem].

Kontaktowi językowemu towarzyszą zapożyczenia leksykalne, będące najbardziej rozpowszechnioną formą interferencji. Co więcej, zasięg zapożyczeń najczęściej jest szerszy niż sam bilingwizm, ponieważ w wielu wspólnotach językowych zapożyczenia przenikają z mowy jednostek bilingwalnych do powszechnego użycia. Tym bardziej zastanawiające jest, że w wypowiedziach dzieci i młodzieży biorący udział w zajęciach zauważono mało przejawów interferencji leksykalnej, zwłaszcza w porównaniu z fonetyką, morfologią i składnią. Choć uczestnicy letniej szkoły w Stryju dopiero w ostatnim dniu zajęć zostali poinformowani o prowadzonych obserwacjach socjolingwistycznych, przez cały ten okres, a także podczas regularnych lekcji w roku szkolnym, dbali o czystość komunikacji w języku polskim. Kiedy odczuwali braki leksykalne lub napotykali problemy w wyrażeniu swoich myśli po polsku, woleli przejść na język ukraiński niż wplatać obce słowa do swoich wypowiedzi. Dlatego podstawowym typem interferencji leksykalnej w mowie naszych informatorów okazały się nie popularne w większości sytuacji kontaktu zapożyczenia, lecz kalki semantyczne. Przyczyną odchyłeń od norm literackiej polszczyzny był m.in. wpływ ukraińskich leksemów o szerszym zakresie znaczenia, np. fraza *m'amy b'aržo t'adnyx naučyć'el'i* (por. *mamy bardzo fajnych/dobrych nauczycieli*) powstała w wyniku częściowej zbieżności znaczeniowej pol. *ładny* i ukr. *гарний* 'ładny; dobry; fajny, udany' [Ibidem].

Wpływy ukraińskie widoczne były także w zakresie polskiej ortografii w tekstach zapisywanych przez młodych stryjanki. Wynikały one m.in. z nieudanych prób transliteracji, np. w zapisie *ukrajnski* (por. pol. *ukraiński*) doszło do kontaminacji liter z dwóch alfabetów – ukr. *i* [i], *ŭ* [j], *ï* [ji] i pol. *i* [i], *j* [j]. Co ciekawe, w polskich tekstach naszych informatorów można było zauważyć także interferencję, której źródłem była angielska ortografia, np. głoska [š] była zapisywana jako *sh* (zamiast *sz*), a [č] jako *ch* (zamiast *cz*), a jota – przy użyciu znaku *y* (zamiast *j*) [por. Ibidem: 209].

W tym miejscu należałoby powrócić do wstępnego założenia o wpływie postaw wobec języka na kształt kontaktu językowego. Jakie znaczenie miał dla takiej postaci interferencji i bilingwizmu w ogóle prestiż poszczególnych języków używanych przez dzieci i młodzież ze Stryja? W związku z wysoką pozycją zarówno ukraińskiego, jak i polskiego w systemie wartości

funkcjonującym wśród badanych, przejawiali oni dbałość o zgodność z normą obydwu kodów. Nie zawsze jednak starania te zakończone były sukcesem, ponieważ w zakresie polskiej fonetyki, morfologii i składni można zaobserwować różnorodne przejawy interferencji. Fakt występowania odchyień od norm nie oznacza bynajmniej niższego statusu polszczyzny. O ile badani byli w stanie dokonywać świadomego wyboru, np. przy doborze leksyki, starali się unikać interferencji, ponieważ zdawali sobie sprawę, że do osiągnięcia pożądanego przez nich celu (wyjazdu do Polski, stypendia, wykorzystanie znajomości języka w przyszłej pracy) potrzebna będzie znajomość polszczyzny zgodnej z jej normą literacką. Łatwiej jednak kontrolować treść wypowiedzi niż wymowę, a także – w mniejszym stopniu – poprawność gramatyczną. Dlatego w mowie badanych obecna była interferencja fonetyczna i gramatyczna, nad którą nie zdołali oni zapanować. Z kolei obecność wpływów angielskiej ortografii w polskiej ortografii młodych stryjank tylko częściowo można tłumaczyć wysokim prestiżem angielszczyzny. Bardziej prawdopodobne wydaje się wyjaśnienie nawiązujące do chronologii nauki wspomnianych języków. Uczestnicy zajęć prowadzonych w centrum w większości wcześniej poznawali w formie pisanej język angielski niż polski. To przez pryzmat angielszczyzny poznawali oni alfabet łaciński, a w związku z tym mimowolnie przenosili niektóre nawyki na poznawany w drugiej kolejności pisemny wariant języka polskiego.

Jak więc możemy zauważyć, postawy badanych mają istotny wpływ na ich zachowania językowe w warunkach bilingwizmu. Wysoki prestiż języka polskiego sprawia, że świadomie unikają oni odchyień od normy literackiej, a także skłania ich do nauki języka przodków. Doskonalenie znajomości polszczyzny nie wywiera jednak negatywnego wpływu na kompetencje naszych informatorów w zakresie języka ukraińskiego, który pozostaje ich podstawowym narzędziem komunikacji, także w nieformalnych rozmowach z rówieśnikami spotykanymi w Polskim Centrum Kulturowym, zarówno na jego terenie, jak i poza nim. Świadczy to o niezmiennie wysokim statusie języka ukraińskiego, który jako oficjalny język państwa i dominujący kod na zachodniej Ukrainie jest naturalnym językiem awansu społecznego.

BIBLIOGRAFIA

Ferguson Charles A., 1959, *Diglossia*, „Word” nr 15, s. 325–340.

Głuszkowski Michał, 2007, *Языковая ситуация и культурное самосознание детей и молодежи Польского Культурного Центра им. Корнеля Макушинского в Стрые*, [w:] *Крымско-польский сборник научных работ*, pod red. A. K. Гадомского, т. 5, Симферополь, s. 205–212.

- Głuszkowski Michał**, 2009, *Znaczenie prestiżu języka a pokoleniowe zróżnicowanie poziomu interferencji w polszczyźnie staroobrzędowców w warunkach rosyjsko-polskiego bilingwizmu z dyglosją*, „LingVaria” nr 2, s. 71–81.
- Głuszkowski Michał**, 2011, *Socjologiczne i psychologiczne uwarunkowania dwujęzyczności staroobrzędowców regionu suwalsko-augustowskiego*, Toruń.
- Głuszkowski Michał**, 2012, *Главные черты двуязычия и двукультурия на примере старообрядцев в Польше и польских общин в Украине и в России*, [w:] *Współczesne badania nad kulturą, literaturą i językiem rosyjskim*, pod red. D. Paśko-Konecniak, Toruń, s. 403–416.
- Hillmann Karl-Heinz**, 2007, *Wörterbuch der Soziologie*, Stuttgart.
- Jasińska-Kania Aleksandra**, 2006, *Teoria racjonalnego wyboru*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, pod red. A. Jasińskiej-Kani, L. M. Nijakowskiego, J. Szackiego, M. Ziółkowskiego, t. 1, Warszawa, s. 135–137.
- Kowalik Helena**, 2004, *Jaki znak twój?*, „Tygodnik Przegląd” nr 47; <http://www.przeglad-tygodnik.pl/pl/artukul/jaki-znak-twoj> [dostęp: 30.07.2012].
- Kulik Katarzyna**, 2006, *Cała Krzywa to Stryjanie*, [w:] „Miejski serwis informacyjny Gliwice” nr 14 (267), s. 1; 7.
- Nowak Stefan**, 1973, *Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych*, [w:] *Teorie postaw*, pod red. Stefana Nowaka, Warszawa, s. 17–33.
- Skuttnab-Kangas Tove**, 1977, *Language in the process of cultural assimilation and structural incorporation of linguistic minorities*, [w:] *Dialectology and Sociolinguistics. Essays in Honour of Karl-Hampus Dahlstedt*, pod red. Claes-Christian Elert, Stig Ellason, Sigurd Fries, Sture Ureland, Umea: Acta Universitatis Umensis, s. 191–203.
- Weber Peter, Werner Silke**, 2005, *Vom Nutzen oder Unnutzen eine Sprache zu Sprechen – sie Relativität der Sprachökonomie*, „Sociolinguistica“ nr 19, s. 155–167.
- Weinreich Uriel**, 1963 (1953), *Languages in contact. Findings and problems*. The Hague: Mouton.
- Wejland Andrzej Paweł**, 1983, *Prestiż. Analiza struktur pojęciowych*, Warszawa.
- Zieniukowa Jadwiga**, 2003, *Pojęcie aksjologiczne „prestiz” a społeczna sytuacja języków mniej używanych – casus Łużycczyzny i Kaszubszczyzny*, [w:] *Języki mniejszości i języki regionalne*, pod red. E. Wrocławskiej i J. Zieniukowej, Warszawa, s. 79–100.

**The influence of attitudes towards language on the language contact.
On the example of children and youth’s language situation
in the Polish Cultural Centre in Striy (Ukraine).**

Summary

Except of the linguistic factors influencing language contact, there are important extralinguistic (non-structural) ones. These are the sociological and psychological factors. The

notion of attitude belongs to the symbolic sphere and is a highly complex term. However it strongly influences such aspects of bilingualism as language choice, interference and others. Although it is very difficult to measure and describe attitudes towards language as well as their linguistic and social consequences, we should not neglect this field of language contact studies.

The article is an attempt to apply the sociological theory of attitudes and prestige to the language situation of the youth attending classes during summer school in 2007 in the Polish Cultural Centre in Striy. On the basis of the sociolinguistic research one has to underline the importance of attitudes towards languages in the bilingual society.